

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора філософських наук, професора,
директора Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ**

Бліхара В'ячеслав Степановича

**на дисертацію Шака Романа Ігоровича на тему
«Філософсько-правові засади формування
сучасної моделі суспільства»,**

**що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії права за
спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»)**

Вивчення рукопису дисертації Романа Ігоровича Шака та ознайомлення з науковими публікаціями здобувача дає підстави зробити висновок, що проведене дослідження визначається оригінальністю та абсолютною науковою аргументацією. Здійснений розгляд задекларованої дисертантом проблематики є доволі актуальним, позаяк у філософсько-правовому вимірі є практично не дослідженим.

Актуальність обраної теми дослідження. Зростаюче усвідомлення людством реальності глобальних проблем, розуміння потреби вироблення спільних проєктів у боротьбі з транснаціональними загрозами, інформатизація, поширення демократії у світі тощо, є основними підставами формування нової моделі суспільства. Так, провідною глобальною тенденцією кількох останніх десятиліть став процес становлення національного інформаційного та глобального громадянського суспільств, що призвело до кардинальних епохальних змін, зрушень та трансформацій в усіх сферах суспільного життя, зокрема у правовій, політичній, соціальній, економічній, культурній, освітянській та ін. У філософії права є чимало теоретичних розробок, які намагалися пояснити соціальні процеси, що базуються на цінностях свободи та демократії, завдяки яким сформувалася теорія громадянського суспільства. Сучасне поживлення інтересу до цієї проблематики у філософії права свідчить про значну трансформацію

світоглядних установок людини у сучасному громадському середовищі, а також про формування нової філософської-правової парадигми щодо тлумачення змісту нової моделі суспільства.

У роботах більшості науковців, які досліджували певною мірою сучасну модель суспільства, не прослідковується зв'язок між віртуальним світом та розвитком духовності й гуманізму, раціональністю і логікою, справедливістю та верховенством права. Тому, цим посилюються актуальність цілісного філософсько-правового осмислення феномена нової моделі суспільства в умовах глобалізаційних викликів.

Україна є демократичною країною, згідно авторитетних рейтингів впливових міжнародних організацій, показники розвитку громадянського суспільства в Україні за низкою загальноновизнаних індикаторів упродовж незалежності динамічно поліпшувалися. А останніми роками суспільство продемонструвало спроможність адекватно реагувати на виклики, що загрожують Україні, підтримку демократичного вектору національного розвитку, сприяння в забезпеченні обороноздатності держави, допомогу постраждалим і нужденним, що свідчить про його зрілість та появу підґрунтя для розвитку громадських інституцій, спроможних впливати на демократичну трансформацію. Водночас діалектично взаємопов'язані процеси розвитку громадянського суспільства та формування інформаційного суспільства в Україні є складними і суперечливими.

Слід зауважити, що інтеграція національного громадянського суспільства у глобальне потребує державної підтримки, передусім нормативного врегулювання функціонування соціальних мереж та створення мережових структур, комунікаційних механізмів, становленні нової культури інформаційних обмінів. Важливими є також такі чинники як довіра до неурядових організацій, усвідомлення широкою громадськістю значення громадських ініціатив як дієвого способу представництва та захисту власних інтересів.

Вважаємо, що автор дисертаційного дослідження Р. І. Шак слушно акцентує на феномені нової моделі суспільства та його важливості у системі національних правових пріоритетів, позаяк від цього значною мірою залежить майбутнє держави в постмодерністській цивілізації. Тому, рецензована дисертація є затребуваною, своєчасною та актуальною, має наукову та практичну цінність і відповідає спеціальності 081 «Право» та галузі знань – 08 «Право».

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна, обумовлюється передусім тим, що завдання дослідження та методологія виконаної роботи, а також її науковий інструментарій цілком відповідають вимогам, що ставляться до такого рівня кваліфікаційних наукових робіт.

Об'єкт і предмет дослідження визначені коректно та співвідносяться між собою як ціле й частина. Архітектоніка дисертаційного дослідження є добре зваженою, назви розділів та підрозділів – логічними та такими, що всебічно охоплюють предмет дослідження. Основні положення і структурні елементи дисертації взаємоузгоджені та відтворюють єдину логічну концепцію. Розгляд поставлених наукових завдань засвідчує умотивованість архітектоніки дисертаційного дослідження на основі звернення до комплексу концептуальних підходів та виокремлення авторської методологічної системи.

Належному обґрунтуванню авторських висновків сприяло використання широкого спектру джерельної бази (293 найменувань, з них аж 107 іноземною мовою), у яких відображено різні аспекти проблематики. Джерельна база дисертаційного дослідження в цілому заслуговує на увагу в аспекті як кількості, так якості. По-перше, вона є більшою, ніж достатня для такого рівня наукових праць, по друге, охоплює загальні та спеціальні дослідження зарубіжних і наукових дослідників, а також нормативно-правові акти, яєі регламентують зазначену проблематику. Зокрема, у переліку використаних джерел кількість іноземної літератури становить більше 30 % від їх загальної кількості. Дисертаційна робота засвідчує вільне володіння автором матеріалом за темою дослідження та кваліфіковане й диференційоване використання джерел, науково

коректно їх інтерпретує, подає власні обґрунтовані позиції з різних аспектів проблеми.

Метою дисертаційного дослідження є визначення філософсько-правових засад формування та розвитку сучасної моделі суспільства, що ґрунтується на сучасних методологічних підходах – філософсько-правового моделювання, соціогенетичному, культурологічному, історичному, соціологічному, соціо-комунікативному та соціально-інформаційному, що забезпечило отримання репрезентативного та якісного результату.

Зокрема, слід відзначити використання автором соціогенетичного підходу, який дозволив виокремити смислові домінанти сучасної моделі суспільства: глобальна соціальна адаптація; інкультурація; інтеграція індивідуума у глобальний простір; інтерналізація соціального досвіду; соціальне конструювання (активність у різних соціальних сферах); інформаційна комунікація. На підставі цього підходу дисертантом окреслено також чотири основні форми адаптації індивідуума до сучасної моделі суспільства: самовизначення, самореалізація, комунікація та діяльність (підрозділ 2.1).

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором норм академічної доброчесності. У роботі наявні коректні посилання на джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, відомостей, дотримано вимоги законодавства про авторське право, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності дисертанта, належно використано методи наукового дослідження.

Дисертаційна робота є методологічно збалансованою, положення наукової новизни та висновки належним чином обґрунтовані та об'єктивні. Окрім цього, у дисертації запропоновано пропозиції щодо правотворчості та правозастосування, що визначають її практичну цінність. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку відповідно до поставленої мети і завдань дослідження. Обсяг дисертаційної роботи Р. І. Шака відповідає встановленим вимогам.

3. Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації засвідчується їх апробацією у відкритому доступі, обговореннями на наукових конференціях, інших наукових заходах. Це підтверджується не тільки їх науковою значущістю, але і системою напрацьованих дисертантом нових знань, що заповнюють окремі прогалини в теорії, філософії права та окремих галузях права, а також і певних гуманітарних науках, їх практичною затребуваністю щодо концептуалізації філософсько-правових засад формування сучасної моделі суспільства в умовах сучасних глобалізаційних викликів.

Достовірність положень дисертації забезпечена сучасним методологічним інструментарієм, широким представленням наукознавчої основи роботи, належним рівнем наукового аналізу проблеми філософсько-правових засад формування сучасної моделі суспільства. Дисертаційне дослідження Р. І. Шака відзначається належним рівнем наукової новизни. Представлена дисертація є першим комплексним дисертаційним дослідженням філософсько-правових засад формування сучасної моделі суспільства на основі принципу філософсько-правового моделювання. Наукознавча основа дисертаційної роботи сформована за рахунок систематизованого аналізу результатів наукових досліджень представників вітчизняної та зарубіжної науки, значного обсягу законодавчих та нормативних актів України, що визначають філософсько-правові засади формування сучасної моделі суспільства. Кількість та якість використаних матеріалів, докладність їх розгляду є свідченням достатнього рівня достовірності та обґрунтованості дисертаційної роботи. Окрім цього, про достовірність дисертаційної роботи свідчить використання широкої інформаційної бази, яку склали офіційні статистичні дані органів публічного управління, міжнародних неурядових організацій, інститутів громадянського суспільства.

На схвалення заслуговують більшість положень наукової новизни, які виносяться на захист, серед найважливіших результатів, які розкривають повноту та зміст дисертаційного дослідження, варто виокремити:

– дефініційовано глобальне громадянське суспільство як суспільно значимий перспективний проєкт, що полягає у конгломераті груп і рухів,

об'єднаних спільним баченням демократизації цінностей, норм і інститутів, які впроваджуються в систему права та формують правову культуру суспільства шляхом забезпечення належного функціонування інститутів громадської участі та народовладдя задля подолання глобальних проблем сучасного цивілізаційного розвитку та окреслено його ознаки: відокремленість від телосної глобальної держави; формується груповими інтересами членів суспільства; аксіологічна пріоритетність громадських прав; гарантування прав і свобод людини ті її законних інтересів; закріплення засад ліберального капіталізму; саморегуляція відносин між членами суспільства; багатоманітність та широкомаштабність ініціатив; мультикультуралізм;

– виокремлено видозміни просторових чинників правового буття сучасного суспільства шляхом встановлення, що інститут громадянства як взаємний юридичний зв'язок громадянина з державою змінює просторові межі та процес соціальної ідентифікації трансформується через діалектику просторово-комунікаційних відносин суб'єктів права в контексті значного зростання ролі соціальних мереж та розкрито темпоральні виклики правового регулювання в інформаційній моделі суспільстві: формування нових галузей права, правових інститутів, що не мають усталених принципів та належного макета функціонування; потреба узгодженості еталонів суспільних відносин; метафоричні прогалини правового регулювання; суттєва невизначеність правореалізаційної практики, особливо значний масив дискреційних повноважень суду; агностицизм понятійно-категоріального апарату;

– розроблено авторський комплекс інструментаріїв, який включає правове моделювання, культурологічний, соціологічний, соціо-комунікативний, соціально-інформаційний, антропологічний, цивілізаційний, феноменологічний, порівняльно-правовий, порівняльно-історичний, синергетичний та системний підходи;

– структуровано передумови еволюціонування глобального громадянського суспільства: політична воля, верховенство права, дотримання демократичних принципів правового регулювання, зрозумілі та конкретні процедури,

довгострокова державна ресурсна та організаційна підтримка; спільний простір для співробітництва й діалогу;

– визначено потенціал використання світоглядно-філософських засад як оптимального підходу до формування нової фази інформаційного суспільства, характерологічною ознакою якого є зростання значення інформації як інтелектуального продукту людства в процесі життєдіяльності;

– класифіковано форми участі у політико-правовому житті суб'єктів глобального громадянського суспільства шляхом виокремлення класичних (пікети, марші, маніфестації) та інноваційних форм (громадський політичний акціонізм, медіаактивізм, кіберактивізм).

Окреслені положення видаються найбільш вагомими теоретико-правовими інноваціями представленого дослідження, що мають важливе значення для теорії та філософії права, окремих галузей права та правової доктрини загалом. Сформульовані висновки та пропозиції будуть корисними для розвитку нової моделі суспільства в українському середовищі.

Архітектоніка дисертації Р. І. Шака не викликає заперечень, вона цілком пов'язана з метою та завданнями, які поставив перед собою здобувач та специфікою дослідження предмета і об'єкта. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (293 найменувань, з них аж 107 іноземною мовою) та додатків.

4. Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки і пропозиції мають практичну цінність для вітчизняних правотворчих і правореалізаційних процесів. Обґрунтовані в дисертації узагальнення, висновки і пропозиції спроектовані на використання:

– *правотворчості* – у процесі підготовки законопроектів подальшого розвитку науково-правових засад формування сучасної моделі інформаційного суспільства в Україні, інформатизації освітніх процесів, нових галузей науки і техніки, що пов'язані із врегулюванням інформаційних правовідносин, розгляді подань, звернень і скарг із порушення права на інформацію та аналізі законодавчих актів, які врегольовують інформаційні відносини в Україні;

– *правореалізації* – для підвищення рівня обізнаності та правосвідомості правозастосовних суб'єктів щодо визначальних тенденцій розвитку сучасної правової моделі суспільства та пропагування юридичної та суспільної практики їх реалізації у повсякденному житті;

– *в освітній діяльності* – під час викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Теорія та філософія права», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Порівняльне конституційне право», «Міжнародне публічне право», «Правова глобалістика» та низки інших не лише правових, і гуманітарних навчальних дисциплінах, а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів.

5. Зауваження та рекомендації до дисертації.

Теоретичні положення дисертації Р. І. Шака визначається усіма позитивними характеристиками – актуальністю, науковою новизною, практичною значущістю, методологічною обґрунтованістю та науковою доступністю до сприйняття. Разом з тим, дисертаційне дослідження, як і будь-яка наукова праця, викликає низку помислів, розширює простір для наукової рефлексії, що сприятиме більш об'єктивній характеристиці результатів представленого дисертаційного дослідження. Тому, слід звернути увагу на окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації автора, зокрема:

По-перше, в контексті аксіологічних детермінант інформаційного суспільства слід було приділити увагу проблемі залежності від технологій у контексті сучасного інформаційного суспільства, яка, в принципі, є важливою філософсько-правовою проблемою, що виникає у межах постійного впливу технологічних рішень на усі сфери життя та організацію суспільства. Ця проблема також містить і питання правового регулювання й етичного обґрунтування використання та розробки нових технологій. Окрім того, важливо враховувати і підстави, якими ця залежність впливає на права та свободи громадян, включаючи приватність, свободу вираження та доступ до інформації. Зростання залежності від технологій також породжує проблему доступу та нерівності у використанні цих технологій, що може виникнути як на рівні країн,

так і в межах суспільства. Таким чином, залежність від технологій в сучасному інформаційному суспільстві спонукає до обговорення правових та філософських аспектів, а також вимагає розробки етичних норм та правових стандартів для забезпечення справедливого та ефективного використання технологій у суспільстві;

По-друге, дисертант, все ж таки, оминув увагою проблеми глобалізму і космополітизму, що є важливими концепціями в сучасному світі. Для прикладу, глобалізм вказує на тісний взаємозв'язок між країнами та регіонами, де економічні, політичні та соціокультурні події можуть впливати на різні частини світу. З іншого боку, космополітизм підкреслює ідею глобального громадянства, де людина відчуває відповідальність перед світовою спільнотою. Безперечно, ці концепції можуть викликати дискусії щодо того, як краще забезпечити гармонію та співіснування у світі, де національні та глобальні інтереси взаємодіють. Тому й важливо знайти баланс між глобальними та національними цінностями, а також, зрозуміти, як саме кожен з нас може сприяти формуванню гармонійного та спертого на взаємоповагу світу;

По-третьє, предметною увагою дисертанта є феномен солідарності, котрий у глобальному громадянському суспільстві є важливою цінністю, що передбачає взаємо підтримку, спільність і відповідальність громадян світу один перед одним. Вказаний аспект означає відчуття взаємної залежності та готовність допомагати тим, хто потребує, незалежно від їхнього походження, статі чи соціального статусу, та передбачає підтримку тих, хто потерпає від природних катастроф, конфліктів, економічних криз, а також прагнення до спільних зусиль у вирішенні глобальних проблем загалом, тощо. Солідарність є важливим елементом громадянського суспільства, який сприяє створенню єдності та спільності між громадянами всього світу, тому розкриття такого феномену значно покращило б якість дослідження.

Разом з тим, попри викладені зауваження і побажання щодо змісту дисертації, хочу зазначити, що дисертант досягнув поставленої наукової мети й цілком справився з усіма завданнями дисертаційного дослідження. Наукова

робота Романа Ігоровича Шака на тему «Філософсько-правові засади формування сучасної моделі суспільства» є цілісним та оригінальним дослідженням, а здійснений ним науково-творчий пошук заслуговує на увагу й підтримку наукової спільноти.

6. Загальний висновок. Акцентовані зауваження і пропозиції не впливають на високий теоретичний рівень і практичну значущість наукового дослідження Р. І. Шака, а лише вказують на наукову зрілість роботи та її особливу вагомість у прогресивному розвитку правової системи в Україні.

Дисертаційна робота на тему «Філософсько-правові засади формування сучасної моделі суспільства», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право, відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 р., Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 31 від 341 від 21 березня 2022 р.). Автор – Шак Роман Ігорович, за результатами публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право

Офіційний опонент:

**доктор філософських наук, професор,
директор Інституту управління,
психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ**

В'ячеслав БЛІХАР